

Wstęp

W połowie lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku pojawił się w Stanach Zjednoczonych nowy nurt diagnozowania oraz monitorowania poziomu życia lokalnych społeczności miejskich. Jakość życia zaczęła być mierzona poprzez materialne komponenty dobrostanu, a miernikiem poziomu życia uczyniono wskaźnik produktu krajowego brutto przypadającego na głowę mieszkańca. Choć wskaźnik ten dawał syntetyczny obraz poziomu życia to jednocześnie pozwalał opisać jakość życia wyłącznie z wąskiej perspektywy rozwoju gospodarczego. Druga faza wyłaniania się współczesnych programów monitorowania jakości życia była więc efektem stwierdzenia dość oczywistego faktu, że koncentracja uwagi wyłącznie na materialnych komponentach dobrostanu jednostek prowadzi do sytuacji, w której pomija się kluczowe, z punktu widzenia mieszkańców, dziedziny życia. Choć nadal wykorzystywano prawie wyłącznie statystyczne wyznaczniki poziomu życia, to jednak uwaga przesunięta została na takie aspekty, jak zdrowie, środowisko naturalne i przyroda, konsumpcja, czy też przestępczość. Wreszcie w trzeciej fazie wyłaniania się programów diagnozowania oraz monitorowania jakości życia stwierdzono, że poza obiektywnymi wskaźnikami poziomu życia należy zwrócić uwagę na potrzeby, aspiracje oraz wartości życiowe członków społeczności lokalnych. Uznano więc, że mówienie o jakości życia nie może odbywać się z pominięciem subiektywnych przekonań mieszkańców oraz ich opinii na temat ważnych (z ich własnej perspektywy) aspektów funkcjonowania społeczności w której żyją.

Na powstanie współczesnych programów diagnozowania i monitorowania jakości życia wpływ miały przede wszystkim dwa nurty badań społeczności lokalnych. Zasadniczym celem przedsięwzięć realizowanych w ramach pierwszego z tych nurtów było monitorowanie jakości świadczonych usług publicznych. Autorzy takich projektów uświadomili sobie, że członkowie społeczności miejskich traktowani powinni być tak samo, jak klienci komercyjnych firm oraz instytucji. Doprowadziło to w efekcie do zwrócenia większej uwagi na potrzeby oraz oczekiwania mieszkańców, a także pokazało, że rzeczywisty poziom jakości świadczonych usług publicznych bardzo często nie idzie w parze z zadowoleniem mieszkańców z ich jakości. Badacze doszli więc do wniosku, iż nie będzie można sensownie mówić o poziomie życia mieszkańców danej społeczności, jeżeli będzie

się wyłącznie monitorować faktyczny stan funkcjonowania pewnych aspektów życia miasta, pomijając diagnozę zadowolenia mieszkańców z tych aspektów. Co więcej uznano, że dążąc do opisu jakości życia, należy zwrócić uwagę zarówno na te obszary życia, które są ważne z perspektywy indywidualnych doświadczeń życiowych mieszkańców, jak też na te, które wydają się kluczowe z punktu widzenia osób zarządzających miastem.

Ważny wkład we współczesne programy diagnozowania i monitorowania jakości życia miał też drugi ze wspomnianych nurtów badawczych, skoncentrowany wokół problematyki społeczeństwa obywatelskiego. Było to wynikiem postępującej demokratyzacji społeczności lokalnych oraz decentralizacji państwa, a także rezultatem nowego typu relacji zachodzącej pomiędzy mieszkańcami oraz władzami miasta, jaka zaczęła funkcjonować w efekcie tej decentralizacji i demokratyzacji. Mieszkańcy przestali być traktowani wyłącznie jako odbiorcy usług publicznych – tacy którzy biernie przyglądają się poczynaniom władzy samorządowej – a zaczęli być postrzegani jako aktywnie działające podmioty lokalnych układów społecznych, których opinie i oczekiwania są ważnym wyznacznikiem strategicznych programów rozwoju, a także bieżących decyzji podejmowanych przez samorząd.

Od czasu pojawienia się pierwszych projektów badań nad jakością życia, liczba realizowanych przedsięwzięć badawczych zaczęła rosnąć w bardzo dużym tempie. Gwałtowny wzrost zainteresowania problematyką jakości życia doprowadził równie szybko do wytworzenia się podziałów pomiędzy realizowanymi projektami. Różnice te uwidoczniły się przede wszystkim w przyjmowaniu odmiennych koncepcji teoretycznych, problemów badawczych oraz celów, jakie programy te miały pełnić. Projekty badawcze wykazywały jednak nadal daleko idące podobieństwo w warstwie metodologii pomiaru jakości życia. Z punktu widzenia prowadzonych tu analiz kluczowe wydają się cztery typy projektów. W pierwszej kolejności należy wskazać na programy wskaźników jakości życia (*Quality of Life Indicators Projects*), których głównym celem jest opis poziomu życia przy pomocy zarówno tzw. „twardych” danych statystycznych opartych na repozytoriach administracyjnych, jak i tzw. „miękkich” wskaźników, tj. danych opartych na badaniach opinii mieszkańców. W projektach tych problematyka badawcza obejmuje zazwyczaj te dziedziny życia, które wywierają największy wpływ na subiektywne poczucie i/lub obiektywne warunki sytuacji życiowej jednostek, grup społecznych lub społeczności lokalnych. Jakość życia pojmowana jest zatem jako zbiór wskaźników opisujących najważniejsze domeny życia. Drugą grupę programów stanowią projekty, które powiązane są z niezwykle modnym w latach 90. XX wieku paradygmatem zrównoważonego rozwoju (*Sustainable Indicators Projects*). Zasadniczym celem tych przedsięwzięć badawczych jest opis poziomu życia, monitorowanie zmian w poziomie życia oraz przewidywanie kierunków zachodzących zmian, ze szczególnym

uwzględnieniem równowagi, jaka powinna zachodzić pomiędzy środowiskiem naturalnym, technologią wykorzystywaną do opanowania przyrody, warunkami ekonomicznymi oraz środowiskiem społecznym. W programach tych, podobnie zresztą jak w programach wskaźników jakości życia, przywiązuje się dużą wagę zarówno do wskaźników statystycznych, jak też do wskaźników opartych na badaniach sondażowych. Z kolei trzecia grupa programów ma najsilniej zaakcentowany wymiar praktyczny, bowiem pomyślana jest jako narzędzie wspomagające strategiczne programy rozwoju oraz wieloletnie programy inwestycyjne (*Benchmark Projects*). W projektach tych uwzględnia się te aspekty życia lokalnych społeczności, które pozostają bezpośrednio związane z przyjętymi celami rozwoju, a zasadniczym zadaniem badawczym jest określenie tego, czy zmiany postępują w założonym kierunku. O wiele większe znaczenie przypisuje się w takich programach wskaźnikom opartym na urzędowych danych statystycznych. Wreszcie w czwartej grupie programów badań jakości życia uwaga koncentruje się na wyznaczeniu obszarów o zwiększonym natężeniu problemów społecznych, tzn. na wskazywaniu takich miejsc, które wymagają rewitalizacji oraz implementacji programów pomocowych (*Neighbourhood Projects*). Projekty te cechują się stosunkowo ubogą problematyką badawczą, zawężoną do opisu poziomu życia w zakresie kilku najważniejszych jego aspektów, takich jak wykluczenie społeczne, bezpieczeństwo, czy też poziom zagrożenia przestępczością. W programach tych wykorzystuje się w zasadzie tylko wskaźniki statystyczne i nie prowadzi się badań z mieszkańcami.

W programach monitorowania i diagnozowania jakości życia społeczności miejskich ocena poczucia bezpieczeństwa oraz diagnoza poziomu przestępczości zajmuje zazwyczaj kluczowe miejsce. Wydaje się to być efektem wielu czynników, z których przynajmniej dwa mają znaczenie decydujące. Po pierwsze, poczucie bezpieczeństwa (lub też poczucie zagrożenia przestępczością) oraz poziom tej przestępczości wywiera dość znaczący wpływ na ogólną ocenę sytuacji życiowej jednostki. Innymi słowy, niski poziom poczucia bezpieczeństwa i/lub wysoki poziom przestępczości, ograniczają w znacznej mierze swobodę działania jednostki zarówno w wymiarze subiektywnych odczuć (poprzez doświadczanie dyskomfortu psychicznego), jak również realnie podejmowanych działań (rezygnowanie z przebywania w miejscach uznawanych za niebezpieczne, ograniczanie aktywności szczególnie po zmroku, rezygnację z kontaktów z innymi osobami itd.). Po drugie, dezintegracja społeczności lokalnych, brak poczucia bezpieczeństwa oraz zanik poczucia związku z miejscem zamieszkania prowadzą do osłabienia kontroli społecznej, co wzmacnia prawdopodobieństwo występowania zjawisk dewiacyjnych.

Analiza wyników badań prowadzonych w ramach standardowych projektów badawczych Wskaźników Jakości Życia Mieszkańców Poznania zrealizowanych w latach 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2008 oraz 2010 uwidoczniła, że poczucie bezpieczeństwa oraz zagrożenie przestępczością jest jednym z ważniejszych czynników decydujących o wyrażanych przez mieszkańców opiniach dotyczących jakości życia w ogóle. Przeprowadzone w ramach standardowego pomiaru jakości życia studia empiryczne opierały się jednak na dość ograniczonym zestawie podstawowych wskaźników, bez możliwości przeprowadzenia pogłębionych analiz zwłaszcza w zakresie takich aspektów, jak poczucie bezpieczeństwa, ryzyko wiktymizacji, analiza zjawisk kryminogennych, uwarunkowania poziomu przestępczości w Poznaniu, współdziałanie miejskich instytucji samorządowych, organów państwa oraz organizacji pozarządowych działających na rzecz poprawy bezpieczeństwa. Z tych względów uzasadnione wydawało się rozszerzenie standardowych badań oraz przeprowadzenie pogłębionych studiów monograficznych poświęconych problematyce: (1) poczucia bezpieczeństwa, (2) zagrożenia przestępczością, (3) poziomu przestępczości, a także (4) funkcjonowania instytucji państwa i samorządu oraz organizacji pozarządowych.

Program badawczy, którego wyniki zreferowano w tej publikacji, przeprowadzony został pod kierunkiem prof. Ryszarda Cichockiego oraz dra Piotra Jabkowskiego z Instytutu Socjologii UAM w okresie od kwietnia do października 2011 roku. Badanie realizowane było przez zespół badawczy Centrum Badania Jakości Życia na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na zlecenie Urzędu Miasta w Poznaniu. W ramach ilościowej fazy projektu w badaniach uczestniczyło 607 mieszkańców miasta oraz około 500 uczniów poznańskich liceów ogólnokształcących. Jakościowa część badań objęła z kolei kilkanaście wywiadów pogłębionych z przedstawicielami poznańskiej Policji oraz Straży Miejskiej, pracownikami organizacji pozarządowych działających w obszarze bezpieczeństwa publicznego, a także wybranymi grupami mieszkańców miasta.

Proponowana w obecnej publikacji dyskusja wyników stanowi w znacznej mierze formę raportu badawczego i koncentruje się na zrelacjonowaniu uzyskanych wyników badań. W pierwszym rozdziale monografii przedstawiliśmy najważniejsze charakterystyki projektu badawczego. Wyszliśmy od zdefiniowania pojęcia „jakości życia” oraz „poczucia bezpieczeństwa”, a także od analizy wzajemnych relacji zachodzących pomiędzy tymi pojęciami, problemy badawcze oraz wykorzystane techniki badań. W rozdziale drugim pt. *Główne koncepcje kryminologiczne – zarys teorii przestępczości* omówiliśmy założenia kluczowych teorii współczesnej kryminologii, w tym szkołę klasyczną oraz pozytywistyczną. Szczególną uwagę przywiąaliśmy jednak do rekonstrukcji głównych założeń

socjologicznych teorii zachowań dewiacyjnych. Rozdział trzeci poświęcony jest analizie poziomu przestępczości. Wykorzystując dane statystyczne Komendy Głównej Policji w Warszawie oraz Komendy Miejskiej w Poznaniu, porównaliśmy poziom przestępczości w 16 miastach wojewódzkich, by następnie scharakteryzować wewnątrzmijskie zróżnicowania przestępczości w Poznaniu. W rozdziale czwartym omówiliśmy wyniki badań jakościowych z wybranymi kategoriami mieszkańców Poznania oraz przedstawicielami służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w Poznaniu. Piąty rozdział oparty jest z kolei na wynikach badań ilościowych przeprowadzonych zarówno w oparciu o wywiady kwestionariuszowe z losowo dobranymi dorosłymi mieszkańcami Poznania, jak też na wynikach uzyskanych techniką ankiety audytoryjnej z losową reprezentacją młodzieży licealnej z poznańskich szkół średnich.